

SAVREMENI KONFLIKTI I NJIHOVE TENDENCIJE*

Zoran Jeftić
Univerzitet u Beogradu, Fakultet Bezbednosti
Gordana Mišev
Ministarstvo rudarstva i energetike Republike Srbije
Žarko Obradović i Petar Stanojević
Univerzitet u Beogradu, Fakultet Bezbednosti

U poslednjih 75 godina izbilo je 162 oružana sukoba. Doba Hladnog rata pratili su međudržavni i antikolonijalni ratovi, trka u naoružanju, bipolarni svetski poredak i velika uloga SAD i SSSR u rešavanju sukoba. Padom Berlinskog zida dolazi do unipolarnosti i svetske dominacije zapadnih zemalja, pre svega SAD, što je dovelo do porasta građanskih ratova, prevazilaženja konvencionalnih oblika ratovanja (terorizam, sajber napadi) i brojnih nerešenih sukoba. Jačanjem Rusije, Kine, Indije, Brazila, naziru se obrisi multipolarnosti na globalnom nivou, ali bez efekata na brojnost i rasprostranjenost sukoba. Ono što danas karakteriše svetski poredak nije nedostatak bipolarnosti ili multipolarnosti velikih sila, već podeljenost političkih i ekonomskih interesa geopolitičkim ambicijama manjih i većih svetskih sila, što ostavlja prostor za redefinisane njihovih uloga u oružanim sukobima širom planete.

Ključne reči: *oružni sukobi, resursi, usitnjavanje država, svetski poredak, Hladni rat, multipolarnost, terorizam, sajber bezbednost*

Uvod

U radu su izneti podaci o najvećem broju sukoba vođenih od Drugog svetskog rata do danas, dobijeni analizom više različitih izvora, a posebno:

1. *The polynational war memorial* (<http://war-memorial.net/index.asp>),
2. *UCDP* – švedske organizacije *Upsalski program za skupljanje podataka o konfliktima* (<http://ucdp.uu.se/>) i

3. *CIA faktbuk* (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>), kao i drugih.

Izveštaji, studije i naučni članci su korišćeni za svrhu analize 162 sukoba u vremenskom periodu od preko 70 godina. Oni su značajni za razumevanje sleda političkih odluka, promena u odnosima između velikih sila i pravcima nastanka i razvoja sukoba različitog inteziteta na skoro svim kontinentima posle II Svetskog rata. Treba napomenuti da je jako teško zbog različitih izvora, ali i različitog oblika konflikata, jasno razvrstati i prebrojati sve istorijske sukobe, pogotovo zbog težnje određenih država i regiona za ponavljanjem, odnosno periodičnim izbijanjem sukoba u istom ili sličnom obliku.

* Članak je rezultat rada na projektu Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja III 47029.

Cilj rada je bio da se napravi osnovna statistička analiza ratova i njihovih uzroka kako bi se mogle uočiti tendencije, karakteristike i oblici promena u procesu transformacija svetskog poretka.

Logičnom analizom se došlo do zaključka da sukobe treba podeliti na dva perioda: period bipolarnosti, odnosno hladnog rata (1945-1990) i unipolarnosti, odnosno propasti socijalizma i rasta američke hegemonije (1990-2018). Posebno je dat osvrt na savremene ratove i rađanje multipolarnog svetskog poretka u XXI veku, specifičnosti novih ratova i novih odnosa snaga na svetskoj sceni.

Naravno, apsolutno razgraničenje nije moguće, već samo relativno zbog brojnih sukoba koji se prepliću u oba ova perioda, kao i zbog činjenice da su koreni nekih savremenih sukoba upravo nastali u periodu neposredno posle II Svetskog rata. Osnovne smernice u analizi oslanjaju se na načela međunarodnog prava i Povelje Organizacije Ujedinjenih nacija, bez obzira na realnu održivost ovih politika, teorija i ideologija. U tabelama je data klasifikacija ratova prema Ženevskoj konvenciji OUN iz 1949. godine i Dopunskim protokolima iz 1977. godine na (S. Fabijanić, 2007):

- međunarodne oružane sukobe koji se vode između dve ili više država (u koje spadaju i antikolonijalni ratovi);
- nemeđunarodne (građanske) oružane sukobe koji nastaju na području jedne države (uključujući i secesionističke ratove);
- unutrašnje nemire, pobune, izolovane i sporadične činove nasilja koje spadaju pod unutrašnju stvar jedne države (vojni udari, pučevi, revolucije).

Vrstama i uzrocima rata bavili su se mnogi naučnici i teoretičari kroz istoriju, pa se tako u literaturi uzroci rata najčešće dele na: ekonomske (nastojanje da se osvoje ili očuvaju ekonomski resursi koji se smatraju vitalnim za neku društvenu zajednicu ili državu), političke (nastojanje da određena država ili društvena grupa osvoji ili sačuva vlast ili uticaj na određenoj teritoriji) i ideološke (nastaju zbog kulturne, verske ili ideološke netrpeljivosti između određenih društvenih grupa ili država) (Ramsbotham, Woodhouse, & Miall, 2011). U doba globalizacije, transparentnosti, razvoja interneta i svetske komunikacije, mnogo je lakše doći do realnih i konkretnih izvora informacija o današnjim sukobima, geopolitičkom položaju određene države, bogatstvima kojima raspolaže, tipu uređenja, itd. Slobodno se može reći da su sva tri uzroka isprepletana i međuzavisna, pa su za potrebe rada kao najčešći uzroci sukoba uzeti: politički, versko-ideološki, teritorijalno-granični, geostrateški (zone uticaja), energenti i neenergetska rudna bogatstva, pri čemu:

- u političke sukobe spadaju borbe za promenu vlasti i političkog sistema (socijalizam vs kapitalizam, diktatura vs demokratija),
- versko-ideološki sukobi su između dve veroispovesti i sukobi zbog kulturnih i društvenih razlika (pravoslavci i katolici, muslimanski šiiti i suniti...),
- teritorijalni i granični sukobi su otvorene pretenzije na deo teritorije druge države ili naroda,
- geostrateški sukobi su ratovi za uticaj na određenu zemlju koja je od geostrateškog značaja za velike sile (putni pravci, blizina neprijateljske države),
- sukobi za energente su ratovi za teritorije bogate naftom, ugljem i gasom ili su na značajnim pravcima koji povezuju naftovode i gasovode različitih zemalja,
- neenergetska rudna bogatstva u koje spadaju sukobi za minerale, zlato, dijamante, itd.

Odnos snaga između velikih sila biće prikazan kroz mešanje u unutrašnje sukobe, odnosno bilo koje vrste uticaja (vojna, ekonomska, diplomatska) u međudržavnim ratovima.

Opšte odrednice sukoba u brojkama

Svi sukobi i njihove karakteristike, za potrebe rada, uneseni su u veliku excel tabelu (slika 1), čime je formirana pregledna baza podataka. Za svaki sukob su prikupljeni podaci o: učesnicima sukoba, vremenskom periodu trajanja, broju žrtava, razlozima sukoba, vrsti vojnog sukoba ili intervencije, podacima o promeni ekonomskog stanja pre i posle sukoba, prirodni sukoba, bogatstvu prirodnih resursa, ekonomskim parametrima i o pravno-političkim promenama.

Veličina tabelarne baze podataka je nepodesna da bude prikazana u radu pa su po red primera dela tabele (slika 1), radi lakšeg pregleda, napravljene manje tabele radi objašnjenja glavnih karakteristika sukoba.

1	A	B	C	D	E	F	G	H	I
	Država	Godina	Broj žrtava	Razlog sukoba	Vrsta intervencije	Države učesnice	GD pošte intervencije	Da li je postignuto "trajno" rešenje?	Da li se ratovalo za resurse ekonomskih razloga
1	El Salvador Govt vs FMLN Guerrillas	1979 - 1991	51,809	Gerilske sile protiv režima stvorile su Farbundo Martijev front za nacionalno oslobođenje (FMLN). Nakon vojnog puča u oktobru 1979, na vlast je došla vojna hunta. Ona je nacionalizovala više privatnih preduzeća kao i dobar deo obradivog zemljišta.			240%	Privredne reforme od početka devedesetih godina 20. veka doprinele su poboljšanju kvaliteta života, diversifikaciji izvoza, i pristupu međunarodnim finansijskim tržištima. Posle rata uvedene ekonomske reforme i privatizaciju telekomunikacionog sektora i penziskog sistema. Veliki problem za	Utrocio građanskog rata m naci u padu cene kafe na svetском tržištu, kao i staj izbornih krađa i nezadov naroda vladavinom vojne
2	Ethiopian Government vs EPRDF	1976 - 1991	56,003	Posle 16 godina povremenih krvavih borbi, najveća grupa pobornika, EPRDF, uspela je da izbací komunističku vlast Mengistu (KOJI JE NA VLASTI VOJNIM PUČEM OD 1974. I POD UTICAJEM SSSR) i preuzme vlast u zemlji 28. maja 1991. godine.		SSSR	Etiopia 9%	Lošim reformama usporila potencijalno snažan privredni rast.	Poljoprivreda čini 41% br. domaće proizvodnje, 80% i zapošljava 80% radne sr. Glavni izvozni proizvod je koja čini 65% do 75% etio zbrade od izvoza.
3	Ethiopia vs Eritrean Separatists EUP/EUE	1964 - 1991	168,510	Nakon prestanka sovjetske vojne pomoći Etiopiji, eritrejski gerilci uspešni su da početkom devedesetih pobede etiopijske snage i usvoje nezavisnost. Konflikt između Eritrejskih separatista i dva uzastopna etiopijska režima borio se tokom tri decenije, Sukob Eritrije sa Eritrejom oko graničnog spora koji je trajao je i od 1998. do 2000.		SSSR	Eritrea 3,9%	kontrali su sabotirali privredu Nikaragve i otežavali morski saobraćaj postavljanjem podvodnih mina u luci Keren. EPRF je uspeo da pobedi vojni režim u maju 1991. godine, a Eritreje je naknadno stekla	Geostrateški položaj.
4					LIA je vinkstrirala, naoružavala i vršila obuku Somozine nacionalne garde protiv Sandinista. Sjedinjene Države				

Slika 1 – Baza podataka o ratovima u formi eksel tabele

Jako je bitno razgraničiti pojmove u datim tabelama, pre svega, jer ne postoji tačan i precizan izvor baze podataka o ratovima i njihovim pravim uzrocima, a često je to spoj nekoliko uzroka (kao primer su države gde se ratovalo ujedno i zbog resursa, geostrateškog položaja i promene političkog sistema: Iran, Sudan). Broj vojnih pučeva i gerilskih ratova treba uzeti sa rezervom, jer su autori krenuli od najznačajnijeg uzroka rata. Kao primer navodimo Kubu, gde je evidentno da je Kastro došao vojnim pučem, što je posledica revolucije, koja se pretvorila u građanski rat (operacija „Zaliv svinja“). U daljem, sukobi oko ove države nastali su na relaciji SAD-SSSR zbog sfera uticaja i pokušaja sloma socijalizma. Zbog toga je sukob na Kubi stavljen pod vrstu rata „građanski“, a uzrok „politički“. Takođe, nisu svi pučevi završeni, odnosno nisu prerasli u oružane sukobe, već su ili ugušeni ili je to bio kratak sukob, koji nije ušao u analizu. Samo po pisanju medija u Africi je bilo preko 60 pučeva za 50 godina, i drugih raznih (pokušaja) promene vlasti.

Razlozi sukoba nikada nisu jednostrani, već je to zbir isprepletanih uzroka od geostrateškog položaja i zone uticaja između sila, do energenata, prirodnih resursa, terorizma, po-

litičkih i nacionalističkih ideala. Ono što nije vidljivo u ovoj analizi, upravo zbog isprepletenosti različitih uzroka sukoba jesu ratovi za prirodne resurse, pre svega vodu. Malo je poznato da su sukobi oko Golanske visoravni na granici između Izraela, Libana, Jordana i Sirije, a koji se u ovoj analizi vode kao teritorijalni sporovi, upravo ratovi za vodu u ovom regionu. Slično je i sa Libijom. Pored nafte za Libiju je značajno i to što sa skoro dve trećine teritorije leži na ogromnim akviferima, kao i Čad, Sudan, Nigerija i Egipat, otkrivenim još 1959. u potrazi za naftom. Prema pisanju medija sukobi u Južnom Sudanu 2012. naterali su brojne sudance u izbeglištvo, jer im je zbog vojnih sukoba voda bila nedostupna. U Keniji je došlo do eskalacije nasilja između zajednica Pokomo i Orma, zbog dugotrajnog spora u vezi sa zemljom i izvorima vode. Sukob oko privatizacije vode u *Cochobambi* u Boliviji se pretvorio u neku vrstu rata. Između Turske i njenih suseda, Iraka i Sirije, upravo zbog vode (reke Eufrat i Tigar) još od 1960-ih, traje spor na najvišem nivou. Voda će u budućnosti sigurno biti resurs oko koga će se voditi sukobi što proizilazi iz mnogih studija kao na primer Svetskog saveta za vodu (World Water Council, 2018) koji je objavio nekoliko studija u kojima ističe da će nestašica vode, dugoročno gledano, biti mnogo veći globalni problem nego što je to sada sirijska kriza. Prema izveštaju Ujedinjenih nacija, u svetu ima preko 780 miliona ljudi koji nemaju pristup zdravoj pijaćoj vodi. Do 2030. godine 47% svetske populacije će živeti u područjima sa nedovoljnom količinom vode, objavljeno je u izveštaju Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj. Ovaj izveštaj procenjuje da će 30 nacija imati problem sa oskudicom vode do 2025, što je porast od 20 zemalja koje su imale taj problem 1990. godine. Osamnaest zemalja je na Bliskom Istoku i u Africi, uključujući Egipat, Izrael, Somaliju, Libiju i Jemen gde sukobi praktično ne prestaju (Aldžazira, 2012).

Kako su se autori, između ostalog, oslanjali na CIA faktbuk, treba naglasiti da su posmatrani i neenergetski resursi u koje spadaju zlato, nikl, srebro, dijamanti, uranijum, itd. sve ono što se ne može zanemariti u međunarodnim sukobima (kolonijalni ratovi su bili uglavnom za resurse, a to se nije mnogo promenilo do današnjih dana), samo je teško dokazati kolike količine i vrednosti poseduju određene zemlje i da li je baš to uzrok sukoba, odnosno potrebna su dublja istraživanja ovde sumiranih indicija. Tako se može uzeti za primer Bolivija – gde je uzrok sukoba nacionalizovanje njihovog najvećeg rudnog bogatstva rudnika kalaja, kao i Kongo – bogat dijamantima, cinkom, zlatom i koltanom.

Iz prethodno navedenog mogu se uočiti promene koje se na globalnom nivou dešavaju. Uspostavljanjem OUN, Pokreta nesvrstanosti, međunarodnog prava, ideologije koegzistencije mira, jako je teško opravdati bilo koju vrstu nasilja, a o ratovima da ne govorimo. Izgradnjom demokratije dati su razlozi za svaku vrstu intervencije u cilju obaranja diktatura, oslobađanja ugnjetavanih građana, borbe protiv nuklearne ili hemijske opasnosti.

Autori su pokušali da zanemare medijske članke, razne propagandne natpise i slično u cilju kreiranja svesti o nekom ili nekim sukobima, oslanjajući se prvenstveno na naučne radove i institucionalne izvore.

Vrste sukoba

Za potrebe rada krenulo se na osnovnu podelu sukoba na međunarodne i unutrašnje. Međunarodne karakteriše ili sukob između dve zemlje (Eritreja i Etiopija) ili učešće više zemalja (izrealesko-arapski ratovi gde su učesnice u različitom periodu bile Izrael, Egipat, Sirija, Palestina, Jordan, Irak). Iako je retkost da nema međunarodnog mešanja u određeni su-

kob (Ruanda), u ovu podelu spadaju samo otvoreni sukobi između dve ili više država, dok je strana umešanost u nekom sukobu posebno analizirana. Unutrašnji sukobi su svi oružani sukobi na prostoru jedne države s ciljem promene vlasti, otcepljenja (ređe ujedinjena, npr. 1959. državni udar Mosula za ujedinjenje Iraka sa Ujedinjenom Arapskom Republikom) dela teritorije ili za odbranu osnovnih ljudskih sloboda, verskih i ideoloških prava. Po načinu vođenja rata mogu biti secesionistički, građanski, gerilski, vojni i državni udari, terorizam.

Od ukupno 162 rata u periodu od II Svetskog rata, 93 sukoba izbila su u periodu hladnog rata, odnosno od 1945. do 1990. godine i 69 sukoba od 1990. do danas (tabela 1). Kako su antikolonijalni ratovi prošlost, logično je da ih nema u XXI veku (izuzev neokolonijalizma, koji je posebna tema).

Tabela 1 – Vrste sukoba

1945–1990.				1990–2018.				
RATOVİ	VRSTE	BROJ	%	RATOVİ	VRSTE	BROJ	%	
Međunarodni (41%)	Više od 2 zemlje	10	10,5	Međunarodni (21%)	Više od 2 zemlje	8	11	
	2 zemlje	18	20		2 zemlje	7	10	
	Antikolonijalni	10	10,5		Antikolonijalni			
Nemeđunarodni (46%)	Secesionistički	15	16	Nemeđunarodni (62%)	Secesionistički	16	22	
	Građanski	28	30		Građanski	27	40	
Unutrašnji (13%)	Gerilski	5	6	Unutrašnji (16%)	Gerilski	9	14	
	Vojni pučevi	7	7		Vojni pučevi			
	Terorizam				Terorizam	2	2	

Kao što se vidi iz tabele 1 doba hladnog rata i podelu na dva centra moći, jasno pokazuje statistika broja međunarodnih sukoba, koji čine 41% svih ratova u tom periodu. Čak polovina od toga (20% od ukupnog broja) čine sukobi između dve države (Honduras-El Salvador, Uganda-Tanzanija, Libija-Čad, Angola-Južna Afrika, Iran-Irak, Indija-Pakistan), dok su 10,5% (od ukupnog broja) antikolonijalni koji su takođe između dve države (Tunis-Francuska, Maroko-Španija, Indonezija-Portugal ili Holandija) i 10,5% sukobi između više država (Izraelsko-arapski, Vijetnamski, Avganistanski ratovi).

Posle rušenja Berlinskog zida, broj međunarodnih sukoba je duplo manji i smanjio se na oko 21% svih sukoba (delom i zato jer nema antikolonijalnih ratova), dok je broj međunarodnih ratova sa učešćem više zemalja ostao skoro isti 11% (ovo je značajno zbog pretpostavke da učešće više aktera otežava rešavanje sukoba). U ove sukobe spadaju već spomenuti Izraelsko-arapski, Zalivski (Irak), Vijetnamski ratovi, ratovi u Avganistanu, odnosno većina onih sukobi koji su decenijama nerešeni (što će se videti kasnije u Tabeli 4). Interesantno je da je broj sukoba između dve zemlje pao dva puta, sa 20% na 10%. Ovo bi moglo da signalizira da zemlje van širih koalicija sve manje pribegavaju oružju u rešavanju međusobnih nesuglasica. Što se tiče unutrašnjih sukoba, oni u oba posmatrana perioda čine većinu, sa tendencijom rapidnog rasta u drugom posmatranom periodu, o čemu svedoči i pad socijalizma i raspad bivših socijalističkih država, odnosno istočnog bloka i Varšavskog pakta (SSSR, SFRJ, Čehoslovačka). Pre rušenja socijalizma unutrašnji ratovi su činili 59% sukoba, dok je posle rušenja socijalizma i nestanka bipolarnosti, taj broj povećan na čak 88% (tabela 1).

Broj sukoba od kraja Drugog svetskog rata do 1970. godine iznosio je 65 ili 2/3 ukupnog broja sukoba u toku hladnog rata. '70 i '80 donose pad (30-tak novih sukoba), da bi od pada Berlinskog zida, za 25 godina krenuo novi rast sukoba (69) u većem broju nego posle Drugog svetskog rata. Pad Berlinskog zida i Istočnog bloka ostavio je veću neizvesnost u međunarodnim odnosima nego završetak Drugog svetskog rata i kreiranja nekih novih granica i država. Sa porastom broja velikih vojnih i ekonomskih sila i njihovih interesa, primetan je i porast oružanih sukoba, kao i sve teže dostizanje rešenja i sporazuma, upravo zbog multiplicitarnosti i isprepletenosti različitih interesa i ciljeva.

Period hladnog rata

Kada posmatramo uzroke, u prvom posmatranom periodu (do 1990. godine), kao što se vidi u tabeli 2, najveći broj sukoba čine politički motivisani ratovi 42% od kojih građanski čine polovinu (Bolivija – vojna hunta, Čile – militantne grupe, Nikaragva – sandinisti, Sirija – džihadisti, Etiopijska opozicija protiv komunističkog režima), zatim teritorijalni sukobi 26% (Uganda, Zapadna Sahara, Izraelsko-arapski ratovi, Kašmirski ratovi) i podela sfere uticaja 18% (antikolonijalni, Panamski rat, Vijetnamski rat, Poljska). Prethodno se očekivalo iz razloga postojanja dve sukobljene ideologije koje su u svim zemljama imale svoj zagovornike. Broj graničnih ili teritorijalnih ratova je veliki iz razloga formiranja velikog broja država u doba antikolonijalne borbe. Što se tiče gerilskih ratova sa ciljem promene vlasti dobar primer su Šri Lanka protiv Tamilskih tigrova; Rodezija protiv raznih militarističkih grupa; Kosta Rika protiv komunističkih gerilaca, dok je gerilsko ratovanje u El Salvadoru završeno vojnim pučem. Sukobi sa vojnim pučevima koji su prerasli u oružani sukob zahvatili su i Argentinu, Čile, Kubu, Jemen.

Tabela 2 – Uzroci sukoba 1945-1990.

1945–1990. – KARAKTERISTIKE							
RATOVI	VRSTE	Politički	Ideološko verski	Granično teritorijalni spor	Očuvanje sfere interesa	Borba za energetske resurse	Borba za rudne neenergetske resurse
PROCENTI		42%	4%	26%	18%	9%	0,9%
Međunarodni	Više od 2 zemlje	1		7	4		
	2 zemlje	1		11	3	2	
	Antikolonijalni				9	1	
Nemeđunarodni	Secesionistički	5	1	4		4	
	Građanski	22	3	2		1	
Unutrašnji	Gerilski	4					1
	Vojni pučevi	7					
	Terorizam						

Postblokovski sukobi

U periodu posle pada Berlinskog zida (tabela 3) struktura sukoba je znatno drugačija, politički 27% (Tadžikistan, Sijera Leone, Gvatemala, Indija, Filipini) i granično-teritorijalni 25% (Ukrajina, Mali, Gruzija, Kašmir, Etiopija, Jemen) čine više od polovine

svih sukoba, dok sukobi zbog energenata čine $\frac{1}{4}$ svih sukoba ili oko 23% (Čad, Sudan, Libija, Irak, Sirija), što je 2,5 puta više nego za vreme hladnog rata kada su sukobi zbog energenata činili oko 9% sukoba (Čad, Libija, Iran, Irak). Urušavanje socijalizma i jasnih sfera uticaja razlog je manjeg broja političkih uzroka sukoba, dok uzimajući u obzir sve veći značaj energenata (nafte i prirodnog gasa pre svega) u svetu, ovaj porast je u skladu sa tržišnim kretanjima i globalnim promenama, a često uključuje granične i teritorijalne sporove. Sukobi oko podele sfere uticaja čini oko 12% sukoba (Jemen¹, Avganistan, Somalija, kao i ratovi na prostoru bivše SFRJ i SSSR) i taj pad je odraz urušavanja socijalizma i nastanka unipolarnog poretka '90-ih godina prošlog veka. Rastom vojne i ekonomske moći Rusije, Kine, Indije, Brazila i nastanka multipolarnog svetskog poretka, postaje nemoguće jasno proceniti i izdvojiti interesne sfere usled isprepletanost različitih država i njihovih nacionalnih, ekonomskih i vojnih težnji i interesa. U Siriji je građanski rat koji je počeo 2011. omogućio širenje Islamske države, vojne intervencije velikih sila 2017. godine (NATO, RF) i manje ili više otvoreno mešanje i prelivanje sukoba na okolne države (Liban, Irak, Iran, Izrael). Kompleksnost ovog sukoba pokazuje nam izazove novog poretka, koji ne doprinosi miru i stabilnosti, a o čemu će kasnije biti više reči.

Tabela 3 – Vrste uzroka posle pada Berlinskog zida

1990–2018. – KARAKTERISTIKE							
RATOWI (69)	VRSTE	Politički	Ideološko verski	Granično teritorijalni spor	Očuvanje sfere interesa	Borba za energetske resurse	Borba za rudne neenergetske resurse
PROCENTI		27%	10%	25%	12%	23%	3%
Međunarodni	Više od 2 zemlje		1		4	3	1
	2 zemlje			6	1		
	Antikolonijalni						
Nemeđunarodni	Secesionistički	1		9	3	7	
	Građanski	12	5			5	1
Unutrašnji	Gerilski	6		2			
	Vojni pučevi						
	Terorizam			1	1		

Stabilnost vojno-političkih rešenja nastalih po završetku sukoba

U završene oružane ratove spadaju oni sukobi, koji nakon potpisivanja određenog mirovnog sporazuma manje ili više dosledno sprovode njegove odredbe ne ulazeći u nove sukobe. To ne znači da određene države, čiji se sukobi vode kao završeni ne ulaze u neke nove sukobe. Sirija (1979) i Jemen (1994) su imale građanske ratove, koji su okončani, ali kasnije ulaze u nove sukobe: Sirija 2011. i Jemen 2009. sa mešanjem stranih sila i još uvek nisu završeni. Slično je i sa Irakom. Posle Zalivskog rata opozicija je nastavi-

¹ Jemen je primer sukoba u različitim periodima, sa različitim uzrocima. Tokom građanskog rata 1994. militantne grupe pokušale su odvajanje Južnog Jemena, dok je rat 2009. bio sukob za promenu vlasti u kome je učestvovala saudijska koalicija (S. Arabija, SAD, UAR, Katar, Turska).

la sukobe do 1996. godine. Isto se desilo posle međunarodne intervencije i svrgavanja baasističke vlasti (2003), kada su islamističke militantne grupe započele sukobe koji traju i dan danas, a obuhvatile su i Siriju. Iz ovoga se može zaključiti da tamo gde su pokušaji unutrašnjih nemira radi svrgavanja vlasti bili neuspešni, strane sile su dale sebi za pravo da intervišu sa ciljem „odbrane demokratije i slobode građana“. Prva vrsta (unutrašnjih) sukoba bi se završila stabilnom političkom situacijom i ekonomskim razvojem, dok strana intervencija obično ostavlja nestabilne vlasti, koje su u odnosima stalne tenzije ili građanskog rata.

Bez obzira na kompleksnost sukoba i država kod kojih se sukobi ponavljaju u nekom novom obliku, moguće je razvrstati sukobe na završene i nezavršene. Kada se posmatra prema okončanosti sukoba od pada Berlinskog zida, od ukupno 69 sukoba i dalje je nerešeno 30 (Sirija, Irak, Ukrajina, Jemen, Nigerija, Čad...) odnosno oko 45%, dok je za period posle II Svetskog rata od 93 sukoba ostalo nerešeno 18 sukoba istog ili promenjenog oblika (Izraelsko-arapski, Somalija, Sudan, Kurdski ratovi, Kongo, Avganistan, Liban) ili oko 20% (tabela 4). Nestanak bipolarnosti i jasno podeljenih sfera uticaja, onemogućile su rešavanje nekih od najtežih ratova XX veka. Za vreme hladnog rata, poštovala su se norme međunarodnog prava, tako da su postojala okvirna pravila ratovanja i postulati međunarodnog prava, što je omogućavalo uspešnije rešavanje sukoba. XXI vek je preselio sukobe na tlo manjih država, primenjujući sistem društvene destabilizacije kroz medije, formirajući unutrašnje organizovane grupe za širenje negativne propagande, što je zajedno sa spoljnim faktorima (ekonomske blokade, razne sankcije, politički pritisci), dovelo do brojnih građanskih ratova, ali i kršenja međunarodnog prava, uspostavljenih normi i pravila rešavanja sukoba. Ratovi su postali jeftiniji i efikasniji (i komplikovaniji), podložni spoljnim uticajima i daleko od teritorija zemalja koje štite svoj nacionalni ili drugi interes.

Tabela 4 – Završeni i nezavršeni sukobi

	Završeni sukobi	Strana intervencija	Nezavršeni sukobi	Strana intervencija
1945–1990. (93)	75	59	18	18
1990–2018. (69)	39	27	30	25

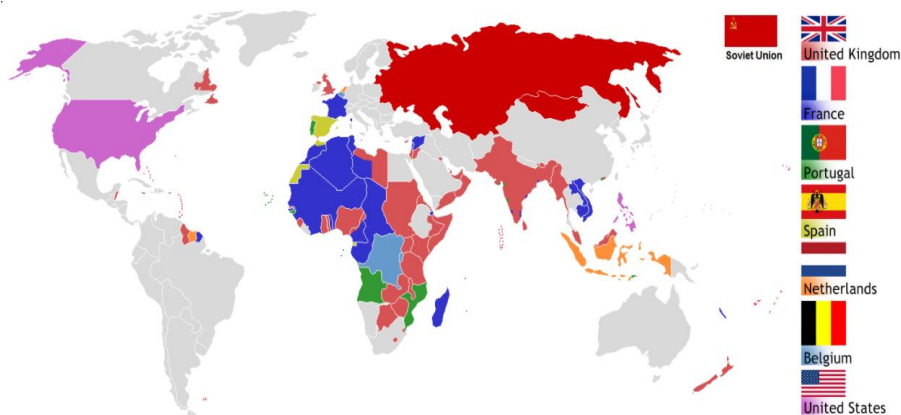
Zemlje kao što su Irak, Izrael i Palestina, Turska-Sirija-Irak (Kurdistan), Avganistan, Nigerija, Etiopija, Somalija, Sudan, Jemen, Pakistan jesu nosioci sukoba koji su obeležili obe ere i koji još uvek traju. Sukobi u Kongu, Angoli, Čadu, Mozambiku, Alžiru, Tadžikistanu započeti u drugoj polovini XX veka, završeni (zamrznuti) su tek u prvoj deceniji XXI veka. Prema *The polynational war memorial* od 93 sukoba '45-'90, (dokazane ili otvorene) strane intervencije su bile u 77 slučajeva ili skoro 80%. Od 69 sukoba '90-2018. ukupno je bilo 52 strane intervencije ili oko 75% (Tabela 4). Strane intervencije po pravilu nisu dovele do trajnog rešenja sukoba, već su od stabilnih zemalja napravljena krizna područja u kojima nasilje eskalira od sukoba niskog intenziteta (Srbija, Gruzija, Ukrajina...) do otvorenih ratova (Irak, J. Sudan, Izrael i Palestina,...).

Usitnjavanje država

Antikolonijalni ratovi

Stvaranjem nezavisnih država od bivših kolonijalnih teritorija u Aziji, Africi, Srednjoj i Južnoj Americi uzrok su višedecenijskih sukoba za razne vrste nezavisnosti ili preuzimanja vlasti, što za rezultat ima skoro 20% nerešenih sukoba iz perioda pre pada Berlinskog zida i urušavanja SSSR. Slično je i sa usitnjavanjem bivših socijalističkih država (SSSR, SFRJ), koji se mogu nazvati "zamrznuti" (a ne rešeni) sukobi. Može se samo pretpostaviti da je razlog nerešenih sukoba nestanak bipolarnog svetskog poretka i ravnoteže snaga, kratka američka hegemonija tokom '90, koja nije donela bolji rezultat u sukobima od pada Berlinskog zida do danas i gde iz godine u godinu raste broj nerešenih sukoba (trenutno je 30 aktuelnih sukoba). Dok je na pr. na indijskom potkontinentu trajala britanska dominacija, konflikata između hindu/budista i muslimana u Burmi nije bilo, barem ne sa takvim intenzitetom, a sukobi počinju stvaranjem nezavisnih država Indije, Pakistana i Burme. Slično je na Bliskom Istoku i Africi. Francuska i Britanija su izvukle proizvoljne granice u Mesopotamiji i stvorile su tri arapske zemlje Irak, Siriju i Liban, koje su danas u centru savremenih sukoba. V. Britanija, SAD i OUN formiraju jevrejsku državu Izrael, zbog čega nastaje najduži sukob između arapskog i jevrejskog sveta od II svetskog rata do danas i čiji se kraj ne nazire. Pokušaj američke i sovjetske kolonizacije Avganistana urodilo je ne samo nerešenim sukobima, već političkom, ekonomskom i svakom drugom nestabilnošću ove države. Povlačenje sa teritorije Centralne i Južne Afrike ostavio je nestabilne države koje su u konstantnim sukobima od sticanja nezavisnosti. Višedecenijski sukobi još uvek traju i ne nazire im se kraj.

Tačan broj kolonija teško je odrediti jer su neke sile držale delove teritorija (država) i faktički ih delile sa drugom kolonijalnom silom, a nije ni redak slučaj da su sile ratovale između sebe i otimala teritorije jedna od druge. Jedan od uzoraka sukoba u bivšim kolonijalnim teritorijama svakako je i prekrajanje granica i formiranje novih država (Eritreja i Etiopija, Zapadna Sahara) po instrukcijama velikih sila, tako da geopolitička karta sveta nije ista pre i posle ovog perioda.

Slika 2 – Mapa bivših kolonija (*Origin Of Racism, Analysis Of Racial Discrimination In European Colonial Period, 2018*)

Zemlje koje su držale najviše teritorija su Velika Britanija (36) i Francuska (27), zatim Španija (11), Italija (3), i druge (slika 2). Koliki je uticaj bivših kolonizatora pokazuje činjenica da je od 80 kolonija, u oko 85% (65) država desili (neki čak i višedecenijski) ratovi od sticanja nezavisnosti do raznih borbi za resurse, vlast i poziciju (Čad, Tunis, Obala Slonovače, Madagaskar, Ruanda, Alžir, Mali, Gvineja...). Povlačenjem Španije, Portugalije i Engleske iz Južne i Srednje Amerike stvoreni su uslovi da Sjedinjene Američke Države imaju dominantnu ulogu u ovom delu sveta. To im je dalo mogućnost da nebrojeno puta intervenišu u državama Srednje i Južne Amerike (Panama, Kuba, Čile, Gvatemala, Nikaragva, Peru...).

Umešanost stranih zemalja, prvenstveno SAD, Sovjetskog Saveza (Ruske federacije), V. Britanije, Francuske, Kine, ali i mnogih drugih, ogledale su se u vojnim (ljudstvo, naoružanje, vazdušni napadi), ali i političkim i ekonomskim pritiscima (uskraćivanje ili podržavanje kreditima, ekonomskim sankcijama, itd). Iz prikaza broja stranih vojnih intervencija datog u tabeli 4 se jasno vidi da se zapadne zemlje i dalje mešaju, često čak i izazivaju sukobe u svojim bivšim kolonijama.

Pad Istočnog bloka – rušenje socijalizma

Sukobe za vreme hladnog rata odlikovala je blokovska podela sveta i borba za rušenje svih oblika socijalizma, odnosno sprečavanje nacionalizacije prirodnih bogatstava zemalja, što u nekom obliku traje i danas. Socijalističke zemlje koje su u XXI veku prešle na kapitalističke sisteme, odnosno neokolonijalne: sve istočnoevropske zemlje, sve zemlje bivšeg Sovjetskog saveza, kao i Mongolija, Senegal, Gvineja Bisao, Meksiko, Gana, Egipat, Libija. Danas bi se u socijalističke države mogli ubrojiti: Vijetnam, DBR (Severna) Koreja, Laos, Kina i Kuba. Od 1945-'90 na tlu Evrope bilo je samo 6 sukoba (Mađarska, Grčka, Poljska, Baltičke zemlje, Ukrajina,² Čehoslovačka³) uglavnom hladnoratovskih uzroka, odnosno očuvanja/rušenja socijalističkog uređenja i zone uticaja, a 7 secesionističkih (Ukrajina, Srbija, BiH, Hrvatska, Gruzija, Čečenija, Azerbejdžan) od 1990. do danas. Ove, poslednje, sukobe danas uglavnom karakteriše pojam „zamrznutih sukoba“, odnosno relativne stabilnosti spornih teritorija. Za razliku od sukoba '45-'90 gde je SSSR intervenisao slanjem vojnih snaga u ove zemlje radi očuvanja socijalističkih režima, period posle '90-tih karakterišu oružani sukobi, građanski ratovi i strano mešanje. Za razliku od Hladnog rata kada bi potezi jednog bloka izazvali reakciju drugog, zbog čega je dolazilo do čestih tenzija, ali i bržeg smirivanja situacije, u postblokovskoj eri kratka dominacija zapada dovodi do oružanih sukoba sa trajnim posledicama, odnosno još uvek nerešenih pitanja nezavisnosti i podela granica (Gruzija, Srbija, Ukrajina). Broj secesionističkih sukoba na globalnom nivou je u drugom posmatranom periodu veći za 20%, odnosno sa 14 porastao je na 20 sukoba u postblokovskom periodu (tabela 2 i 3). Talas otopljenja bivših republika SSSR, SFRJ, Čehoslovačke, kao i Kosovo i Metohija i Krim, dalo je podstrek brojnim narodima da se bore za nezavisne teritorije (Nagorno Karabah, Donjeck, Abhazija, Adžarija, J. Osetija). Razni sukobi u Srednjoj i Južnoj Americi (Gvajana, Meksi-

² Estonski, letonski i litvanski partizani su tokom sovjetske invazije vodili gerilski rat protiv sovjetske vladavine od 1945. do 1951. U periodu od 1945-1947. ukrajinska vlada borila se protiv nacionalističke paravojne formacije

³ U Čehoslovačkoj je počelo „Pražko proleće“ 5. januara do 21. avgusta 1968. godine kada je Sovjetski Savez sa svojim saveznicima iz Varšavskog pakta (izuzev Rumunije) okupirao zemlju.

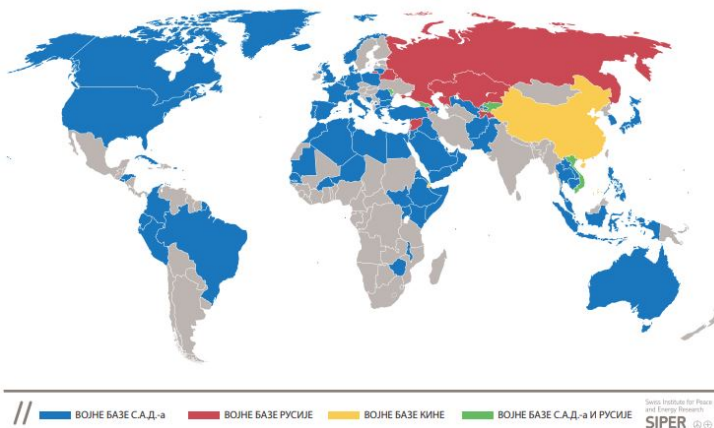
ko, Nikaragva, Surinam, Čile, Panama, Dominikanska republika), Aziji (Avganistan, Tadžikistan, Mongolija, Kambodža, Šri Lanka, Bangladeš, Indija, Izrael, Indonezija, Irak) i Africi (Libija, Alžir, Kenija, Zimbabve, Etiopija, Egipat, Mozambik, Somalija, Jemen, Kongo, Angola, Čad, Sudan, Uganda, Tunis, Gvineja Bisao, Gvineja, Zanzibar, Kambodža) takođe su imali periode uspostavljanja nekog oblika socijalističkog režima (nacionalizacija resursa, zaštita nacionalnih interesa), diktatorskih vlasti, ali samo u određenim periodima, kada bi bili svrgnuti novim pučevima i revolucijama.

SAD su imale dominaciju u Srednjoj i Južnoj Americi, a V. Britanija, Francuska, Rusija i Kina su imale velikog uticaja u Africi, dok su zone uticaja bile podjeljene na Bliskom Istoku i Evropi. Ne treba zanemariti ni pokušaj afričkih i azijskih zemalja, koje su pokrenule proces dekolonizacije da uspostave jednu vrstu ravnoteže sa velikim silama stvarajući Pokret nesvrstanih, koji na žalost nije bio odraz jedinstva, jer su mnoge od njenih članica bile u savezu sa jednom ili drugom velikom silom.

Širenje zone uticaja – vojne baze

Na slici 3 prikazano širenje vojnih baza širom Afrike i Azije, uglavnom u blizini važnih geostrateških položaja i pravaca.

// РАСПРОСТРАЊЕНОСТ ВОЈНИХ БАЗА КИНЕ, РУСИЈЕ
И СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА У СВЕТУ.

Slika 3 – Rasprostranjenost vojnih baza (SIPER – The Swiss Institute for Peace and Energy Research, 2018)

Ruski vojni objekti u inostranstvu koji imaju status vojnih baza nalaze se u Belorusiji, Kazahstanu, Tadžikistanu, Jermeniji i Kirgistanu, kao i u Siriji i Vijetnamu, Gruziji, Moldaviji, Južnoj Osetiji, Abhaziji i Pridnjestrovlju. U Kazahstanu je i svetski poznat kosmodrom Bajkonur. Rusija je 2000. raspustila radarsku stanicu „Darjal“ u Mukačevu, u zapadnoj Ukrajini, a ruska obaveštajna stanica u Lurdesu na zapadu Kube zatvorena je 2002. go-

dine. *Vojni objekti SAD* širom sveta su u: Nemačka, Japan, Južna Koreja, Italija, Irak, Avganistan, Velika Britanija, Portugal, Turska, Belgija, Kuvajt, Island, Bahrein, Haiti, Grčka, Poljska, Kolumbija, Izrael, Srbija (Kosovo i Metohija), Španija, Pakistan, Singapur, Australija, Norveška, Peru, Holandija, Luksemburg, UAE, Kanada, Filipini, Bosna i Hercegovina, Danska, Češka, Rumunija, Bugarska, Litvanija, Makedonija, Gruzija, Tadžikistan, Uzbekistan, Saudijska Arabija, Jordan, Jemen, Katar, Oman, Indija, Šri Lanka, Tajvan, Hong Kong, Salvador, Honduras, Paragvaj, Egipat, Tunis, Alžir, Maroko, Mauritanija, Senegal, Mali, Siera Leone, Liberija, Obala Slonovače, Niger, Ekvatorijalna Gvineja, Gabon, Čad, Uganda, Tanzanija, Etiopija, Džibuti, Novi Zeland.

Na ostrvima u Južnom kineskom moru pored postojećih, *Kina* gradi i veštačka ostrva po kojima postavlja svoje vojne objekte. "Kina polaže pravo na skoro celokupno Južno kinesko more, koje je bogato ribom, naftom i ležištima gasa, a uz to je i važna svetska trgovinska trasa, ali prava polažu i Brunej, Malezija, Filipini, Tajvan i Vijetnam" (Večernje novosti, 2017). Prema pisanju medija Kina je otvorila svoju prvu pomorsku bazu u Africi, u Džibutiju, a počeli su i radovi na kineskoj vojnoj bazi na teritoriji pakistanske luke Gvadar i modernizacija vazdušne luke Dživani u Pakistanu. Osim kineskih vojnika, u Džibutiju se nalaze francuska i američka vojna baza, kao i japanski, nemački i španski vojnici. Ova zemlja igra važnu geopolitičku ulogu, jer se praktično nalazi na raskrsnici svetskih trgovinskih puteva. Pored ove tri zemlje značajan broj vojnih baza van svojih granica imaju Velika Britanija i Francuska.

Iako je teritorijalno osvajanje države u sadašnjim međunarodnim okolnostima prevaziđeno i zamenjeno ekonomskim i političkim učenama, SAD nezanemaruju ulogu i značaj vojnih baza, kojih ima širom sveta. Nasuprot SAD, V. Britanija, Francuska i Rusija, u ukupnom broju koriste oko 30 vojnih baza u svetu.

Analizom podataka sa karte date na slici 3 moglo bi se na prvi pogled zaključiti da postoje praktično dve grupe zemalja u kojima su uspostavljene vojne baze: 1. zemlje u kojima je relativan mir i stabilnost (Zapadna Evropa, Japan, Indonezija, Vijetnam itd.) i 2. zemlje u kojima traju vojne intervencije (Irak, Sirija, Avganistan i sl.). Reklo bi se da se može pretpostaviti da vojne baze sa sobom mogu da donesu stabilizaciju i mir u nekim regionima, ali to zahteva dalja istraživanja da bi se potvrdio ili odbacio takav zaključak.

Multipolarnost

Početak XXI veka svedoči o razvoju nekadašnjih kolonija poput Indonezije, Nigerije ili Indije, u velike igrače globalne ekonomske utakmice, odnosno broj uticajnih zemalja na svetskoj sceni raste. Danas su sukobi na Bliskom istoku, pre svega Siriji, najbolji primer isprepletanosti različitih interesa, Kina i Rusija podržale su jednu stranu, dok NATO i SAD stoje uz drugu, dok dodatne elemente opasnosti čine druge zemlje učesnice u ovom sukobu, pre svega Izrael, ali i Iran, Jordan i Saudijska Arabija. Vijetnam i Avganistan, ali i Izrael i Palestina dokaz su da se ne može baš svaki rat dobiti mešanjem velikih sila, odnosno da su ih one sposobne izazvati, ne i kontrolisati. Posle pada Berlinskog zida broj ratova sa intervencijom stranih sila (Irak, Sirija, Jemen, Ukrajina, Libija, Avganistan) sve je veći i generiše više problema nego što ih rešava. Sve ove države, koje imaju predispozicije za ekonomski rast i razvoj (bogatstvo resursa, geostrateški položaji glavnih trgovinskih pravaca, izlaz na more i sl.) rastrgnute su građanskim ratom i hroničnim siromaštvom. Ne samo što ima previše zemalja koji se mešaju u sukobe, često pomažući

i finansirajući jednu ili drugu stranu, već se rađaju brojne grupacije unutar država koje vode svoje zasebne ratove. Razne ekstremističke grupe postoje i u Iraku, Siriji, Avganistanu, Pakistanu. Vlast se bori sa toliko frakcija da su savremeni ratovi postali ozbiljne slagalice za vojne stratege. Dok službeno velike sile pozivaju na primirje, sukobi ne pokazuju znakove smirenja. Čak i učešća misija Ujedinjenih nacija su se pokazale kao bezuspešna, posebno u komplikovanim situacijama poput Sirije.

Svet je prošao faze od bipolarnog do unipolarnog poretka i polako se približio multipolarnom. Do sada devet država poseduje nuklearno oružje. To su: SAD, Rusija, V. Britanija, Francuska i Kina, kao i četiri nuklearne države koje nisu potpisale sporazum o zabrani širenja atomskog oružja (NTP): Indija, Pakistan, Izrael i Severna Koreja. Iran je potpisao ograničen nuklearni program sa Nemačkom i pet stalnih članica Saveta bezbednosti UN: Britanijom, Kinom, Francuskom, Rusijom i Sjedinjenim Američkim Državama. Prema pisanju medija, SAD su se povukle iz ovog sporazuma. Koliko su nuklearne sile za vreme hladnog rata bile pretnja miru i povod za III Svetski rat, toliko su sada, zbog proširenja nuklearnih kapaciteta, postali vrsta osiguranja da do velikog međunarodnog rata ne dođe, jer bi to bio rat do istrebljenja čovečanstva. Raspad SSSR na trenutak je obezbedio američku hegemoniju, koja nije dugo trajala zahvaljujući ubrzanom razvoju nacionalnih ekonomija čiji glavni akteri su pored zapadnih zemalja još i Kina, Indija, Indonezija, Brazil i Nigerija. Zbog opasnosti "velikog rata" izazivanje unutrašnjih, građanskih ratova uz savremene oblike ratovanja (sajber ratovi i terorizam) promenilo je oblik i prirodu oružanih sukoba.

Karakter savremenih sukoba

Obzirom na percepciju stalnog i dugotrajnog konflikta, velike sile se svakodnevno pripremaju za rat raspoređivanjem svih instrumenata moći na globalnom nivou kako bi se poboljšala njihova sigurnost i zaštitili interesi. Glavni cilj jeste uspostavljanje osećaja stalne političke i ekonomske nesigurnosti među populacijom određene države koja je meta "agresije". Ovaj pritisak u vidu trgovinskih ratova, energetske ucene, propagande, diplomatskih prevara, političkih prevrata i prinuda za pridruživanjem evroatlantskim integracijama sprovode se još od pada Berlinskog zida i postsovjetske tranzicije zemalja Istočne Evrope. Međutim, u sprezi sa svim ovim elementima, savremeni ratovi prevazišli su konvencionalne oblike pretnji, od najsurovijih primitivnih elemenata sukoba kao što je bilo u Ruandi, Kongu, zatim islamističkih terorističkih akcija ISIL-a, Talibana, Boko Haram-a, itd. do sada već učestalih sajber napada dostupnih ne samo državama već svakom fizičkom licu na planeti zemlji.

Terorizam kao osnovni vid sukoba savremenog doba

Najveći broj sukoba u oba perioda, razmatrana u ovom radu, čine građanski ratovi, ali se početkom XXI veka pojavljuju i novi vidovi sukoba, odnosno antiteroristički sukobi u koje akcije protiv militantnih organizacija kao Al Kaida, Talibani (Avganistan), Boko Haram (Nigerija), ISIS (Irak i Sirija). Među njima su od ranije, a većina i danas: Hamas, He-

zbolah, Narodni front za oslobođenje Palestine, Islamski džihad za oslobođenje Palestine, Tupak Amaru Perua, Kahane Lives, ETA, IRA, Vrhovna istina, Kolumbijska nacionalna oslobodilačka armija, Tamijski tigrovi, Oružane revolucionarne snage Kolumbije, Narodni demokratski oslobodilački front Turske, Radnička partija Kurda, Zapatistička nacionalna oslobodilačka armija, Crvena armija Japana, Islamski pokret Uzbekistana, Oslobodilačka vojska Kosova, Albanska nacionalna armija i Oslobodilačka vojska Preševa, Bujanovca i Medvede (Zirojević, 2004).

Poslednjih godina oblik ratnih dejstava više nije usmeren na direktno i isključivo uništavanje neprijatelja, gde se prvenstveno napadaju oružane formacije neprijatelja, već su meta napada u najvećoj meri civili, kao i civilna, a ne više primarno vojna infrastruktura. Državno sponzorisan terorizam često je korišćen kao prljavo, ali po državu sponzora bezbolnije oružje, od Pakistana i Indije do Turske, Libije i Sirije (Janković, 2007). Radikalne grupe koriste se za razbijanje suverenih država radi lakšeg ovladavanja njihovim resursima. Islamska država postaje glavna pretnja i ta organizacija je izvela smrtonosne napade u Francuskoj, Libanu i Turskoj, ali i Pakistanu, Iraku i Nigeriji. Sunitska islamistička organizacija ISIS ili ISIL (Islamska država Irak i Sirija /Irak i Levant/) u Iraku i Siriji drži delove teritorija i polako se približava Nigeriji, gde je 2014. šiitska organizacija Boko Haram proglasila kalifat. Nigerija je peta zemlja na svetu po količini izvezene nafte. U severozapadnom Pakistanu je oružani sukob između pakistanske vojske i islamskih militantnih stranaka koje čine lokalna plemena, talibani i strani ekstremisti. U Avganistanu već 15 godina traje sukob sa talibanima (sunitska islamistička organizacija, kao i Al Kaida) koji ne odustaju od pretenzija na vlast. Sve ove terorističke organizacije nemaju snažnu centralnu komandu, već su više konfederacija raznih militantnih grupa različite veličine i mesta delovanja. Njihove akcije nisu uvek koordinisane, a kako su suprotstavljene, grupacije se često bore i jedne protiv drugih. Terorizam je neophodno posmatrati kao globalni fenomen i pretnju koja, usled svog kontinuiranog delovanja ima sva obeležja gerilskog načina ratovanja. Iako su uzroci rata uglavnom ideološke, odnosno verske prirode, teško je jasno odrediti stvarne ciljeve i svrhu ratova ovih organizacija.

Bezbednosni izazovi Četvrte digitalne revolucije

Sajber aktivnosti, dopunjuju geopolitičku kopnenu i pomorsku moć i imaju ulogu sve više važnu kao i ostali domeni (kopno, more, vazduh i prostor) u savremenom vojnom sukobu između protivnika. Sajber-napadi (denial-of-service) na sajtove vlade, stranaka, banaka, medija i korporacija 2007. godine u Estoniji primer su poslovnog modela sajber-rata, dok su napadi na informacione sisteme (telekomunikacije, sajt Vlade, ministarstva spoljnih poslova i odbrane) u Gruziji 2008. uoči rata u Južnoj Osetiji su primer vojnog modela sajber-rata. SAD i Izrael (*United States Cyber Command* (USCYBERCOM) and *Israel's Unit 8200*) su 2007. godine zarazili brojne iranske kompjutere virusom *Staksnet* (*Stuxnet*), koji nije uništio softfer kompjutera u koji se infiltrirao, već je ove kompjutere koristio da sabotira informacioni sistem iranske nuklearne elektrane Natanc. Iz naftnog giganta Ševrona kažu da je *Staksnet* računarski virus inficirao i njihove sisteme, dok je Rusija još 2013. godine izvestila o *Staksnet* napadu na jednu od svojih nuklearnih elektrana. Saudijski naftni gigant Aramco je nakon napada virusom *Šamon* (*Shamoon*) bio prisiljen da ugasi ceo interni kompjuterski sistem kako bi sprečio širenje virusa. Glavna funk-

cija *Šamona* je bila neselektivno brisanje podataka sa kompjuterskih hard diskova (uništio podatke na 30.000 ili tri četvrtine Aramkovih računara). Iako *Šamon* nije izazvao fizičku štetu proizvodnim pogonima Aramko, to je uticalo na procenu rizika ključnih infrastruktura širom sveta (Bronk & Tikk-Ringas, 2013). Napad na Saudijski Aramko sledio je sličan sajber napad na katarsku kompaniju prirodnog gasa pod nazivom RasGas, koja je vodeći svetski dobavljač tečnog prirodnog gasa. Napad je isključio RasGasovu veb lokaciju i interne e-mejl servere. Grupa hakera je 2013. godine pokrenula svoj drugi najveći napad na službene, poslovne i društvene sajtove u Izraelu. Putem video snimka na *YouTube*, ova grupa poslala je poruku svetu navodeći da su se najmoćniji hakeri iz celog sveta odlučili ujediniti u jednu organizaciju solidarnosti sa palestinskim narodom kako bi obrisali Izrael sa interneta (Mahmoud, 2018).

Najveći problem sajber napada jeste što je teško odrediti nameru, identitet ili političku motivaciju napadača. Drugi problem je što takvi programi mogu da budu mesecima u sistemu pre nego što budu otkriveni, a moguće je da neki ostanu neprimećeni, završe posao i izbrišu se iz sistema. Prema *Data Breach Investigations Report (DBIR) 2017*. (VerizonEnterprise.com 2017) u javnom sektoru bilo je 21.239 incidenata, od čega 239 sa potvrđenim otkrivanjem podataka od kojih 81% čine sajber špijunaža, privilegovane zloupotrebe i greške. Napadi su dolazili 62% od spoljnih aktera, 40% od internih, 4% zajedničkih. Što se tiče motiva: u 64% u pitanju je špijunaža, 20% finansijski motiv i u 13% slučajeva zabava/ideologija/pretnja. Podaci koji su kompromitovani napadima: 41% lični, 41% tajni, 9% medicinski, itd.

Sajber napadi su postali moćna, niskobudžetna opcija ratovanja koja materijalno oštećuje druge jednostavnim klikom na dugme. Sajber napad služi kao asimetrično oružje koje omogućava inferiornim grupama i državama da nanose štetu tehnološki i vojno superiornim neprijateljima. U kombinaciji sa gerilsko-terorističkim načinom ratovanja verovatno će biti osnovni vid „asimetričnog“ suprotstavljanja manjih i slabijih, vojnički jačima u klasičnom smislu.

Zaključak

Padom Berlinskog zida, izgubila se bipolarnost sveta, a socijalizam kao državno uređenje (i uzrok mnogobrojnih sukoba u prošlosti) skoro je ukinut do početka XXI veka. Postepen, ali veliki rast nacionalnih ekonomija, kao što je Kina, Indija, Brazil, stabilizovanje Rusije kao svetske sile, menja ekonomsku, pa samim tim i geopolitičku sliku sveta.

Sukobi koji su doneli veliki potres u međunarodnim odnosima svakako su izraelsko-arapski sukobi, kubanska kriza, korejski i vijetnamski rat. Savremeni sukobi u Siriji, Iraku, Južnom Sudanu, Avganistanu, Jemenu, Čadu, Libiji, intervencija i mešanje velikih sila, zemalja u okruženju, terorističkih islamskih organizacija, govori o tome da je nastavljen petnaestogodišnji trend pomeranja svetskog poretka ka multipolarizmu. U Siriji otvorene vojne intervencije zapadnih sila s jedne strane i Rusije s druge strane, podrška Irana, mešanje Izraela, pokazale su da se na ruševinama Alepa ruši i svetski poredak koji je bio izgrađen na ruševinama Berlinskog zida. Isprepletenost uzroka rata u Siriji je evidentna, jer tu spadaju politički (promena vlasti i državnog uređenja), antiteroristički (borba protiv islamske militarističke grupe ISIS), energetski uzroci (pravac razvoja gasovoda i naftovo-

da sa Bliskog Istoka ka Evropi), ali i sfere uticaja (ruska vojna baza, američke pretenzije, iranska dominacija). Priroda ovakvih sukoba karakteriše i Avganistan, zemlju opustošenu ratnim razaranjem, nestabilnom vlašću i stalnim sukobima. Isprepletenost uzroka sukoba (sfera uticaja, energetski pravci i terorizam) u skladu sa promenama svetskog poretka je sve očevidnija. Međutim, posledica ovakvog stanja nije multipolarnost, nego zapravo dezintegracija svetskog poretka. Ono što sada karakteriše svetski poredak nije nedostatak bipolarnosti ili multipolarnosti velikih sila, već podeljenost političkih i ekonomskih interesa geopolitičkim ambicijama manjih i većih svetskih sila. Resursi bilo da je hrana, energija, voda ili sirovina su otvoreni ili prikriveni razlozi za oružane sukobe.

Savremeni ratovi postaju kompleksniji, opasniji, bez jasnih granica, ciljeva, sfera interesa. Sve je više aktera na globalnoj sceni, od međunarodnih vojnih organizacija (NATO, ŠOS), ekonomskih i političkih unija (EU, ASEAN, BRIKS), finansijskih institucija (MMF, VB, EIB) do pojedinačnih država, terorističkih organizacija (Al Kida, Boko Haram) i internet grupa (Anonimusi, Vikiliks). Kompleksnost multipolarnog sveta, novi izazovi savremenih načina ratovanja, nedovoljno prirodnih resursa i nedefinisane sfere uticaja vode u haos velikih razmera. Pokušaj Društva naroda, zatim Ujedinjenih nacija da svetski poredak uspostave na miru sa jasnim međunarodnim pravilima u oružanim sukobima, doveo je do manipulacije sistemima vrednosti proklamovanih Poveljom UN i raznim deklaracijama i rezolucijama. Uostalom i ova organizacija pretrpela je posledice transformacije svetskog poretka, zbog čega danas nema ulogu globalnog "policajca", već je više postala legitimna arena diplomatskih sukoba velikih sila.

Danas umesto ratova između država i njihovih saveznika, koji su činili preko 40% svih sukoba u doba hladnog rata, imamo građanske ratove, čiji broj alarmantno raste (skoro 90% svih sukoba) i u kojima zbog isprepletenosti različitih interesa velikih sila, dolazi do stvaranja različitih građanskih militarističkih grupa koje vode svoje interne ratove sa ciljem destabilizacije čitavih regiona. Velike sile vode ratove na teritorijama koje čak nisu ni na njihovom kontinentu, a otvaranje vojnih baza rešava dileme logistike, dometa balističkih raketa i drugih vrsta naoružanja. Poroznost međudržavnih granica naglašavaju i sukobi u sajber prostoru. Strana umešanost obuhvata oko $\frac{3}{4}$ svih sukoba u oba posmatrana perioda, a njihov procenat u broju nerešenih sukoba u prvom posmatranom periodu je 100% i u drugom oko 85%. Logičan zaključak je da nerešeni sukobi koji traju još od Drugog svetskog rata direktna su posledica stranog mešanja i nemogućnosti dogovora velikih sila. Danas imamo sukob u Siriji, gde različite zemlje podržavaju različite strane, Irak gde je posle intervencije ova zemlja prepuštena militantnim grupama, kao i Avganistan gde posle povlačenja SAD talibani i dalje vode gerilski rat. Isti je slučaj i sa drugim bivšim kolonijalnim državama Afrike, gde se prepliću ruski, kineski, američki interesi kao u Sudanu, Somaliji, Čadu, pa čak i Nigeriji gde vladaju ekstremne islamske militarističke grupe dominantne u ovom regionu. Njihovo širenje i dominacija uticaće na još veći porast secesionističkih sukoba, jer se njihove težnje prostiru na više država (Avganistan i Pakistan; Irak i Sirija; Nigerija, Čad, Niger i Kamerun).

Promene koje su zahvatile države, odnos vojne i ekonomske moći, multiplikovanje i preplitanje interesa, nije promenilo uzroke (resursi, energenti, geostrateški položaj), ali jeste prirodu sukoba. Nemoguće je uočiti jasne ciljeve (a sigurno ih ima), niti pravce delovanja velikih sila (finansiranje čas jedne, čas druge strane, vojno intervenisanje, pa povlačenje, sklapanje sporazuma, pa poništavanje (kao u slučaju SAD-Iran)).

Sa vojnog stanovišta, na osnovu prethodnog izlaganja dali bi se izvući zaključci da vojske sutrašnjice moraju da se pripreme za tri vrste sukoba: 1) sa velikim silama, da bi ih odvratile od namere preuzimanja njihovih nacionalnih resursa, 2) građanske ratove i slične unutar državne sukobe koji postaju dominantan oblik ratovanja velikih protiv malih i 3) rat u sajber sferi. Za prvu grupu sukoba treba izgraditi snage odvratanja, za drugu svakako treba ojačati obaveštajno-bezbednosne i vojnopolicijske snage, a za treću se mora stvoriti nov organizaciono-tehnološki podsistem oružanih snaga (kao što su uradile Rusija, Kina, Indonezija i sl.). Sve ovo podrazumeva uspostavljanje odgovarajućih organizaciono-tehnoloških prioriteta.

Literatura

- [1] Aldžazira (2012). *Rizik od rata za vodu raste sa oskudicom*, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/rizik-od-rata-za-vodu-raste-sa-oskudicom>, 20.06.2018.
- [2] Bronk, C., & Tikk-Ringas, E. (2013). *Christopher Bronk & Eneken Tikk-Ringas, Date: 01 April 2013.*, *Survival: Global Politics and Strategy* April–May 2013, Volume: 55, Edition number: 2, Pages: 81-96
- [3] Christopher, B., & Tikk-Ringas, E. (2013). *Survival: Global Politics and Strategy*. Volume: 55, Edition number: 2, Pages: 81-96.
- [4] Janković, S. (2007). *Sukobi na Bliskom istoku – osnovna obeležja* – Beograd: UDK: 327.5(567) Biblid 0025-8555,59(2007), Vol. LIX, br. 2-3, str. 266-307, Izvorni naučni rad, str. 299
- [5] Mahmoud, K. W. (2018, 5 10). *Cyber Attacks: The Electronic Battlefield*, *Arab Center for Research & Policy Studies (December 2013)*, Retrieved from Doha Institute: https://www.dohainstitute.org/en/lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/Cyber_Attacks_The_Electronic_Battlefield.pdf, 5.6
- [6] *Origin Of Racism, Analysis Of Racial Discrimination In European Colonial Period.* (2018, 6 18). Retrieved from Essay by ray83911, University, Bachelor's, April 2009.: <https://www.writework.com/essay/origin-racism-analysis-racial-discrimination-european-colo>
- [7] Ramsbotham, O., Woodhouse, T., & Miall, H. (2011). *Contemporary Conflict Resolution*, 3rd ed. Cambridge: Polity Press (pp. 63-93).
- [8] S. Fabijanić, G. (2007). *Nemeđunarodni oružani sukobi u praksi Međunarodnog kaznenog suda, Zbornik Pravnog fakulteta.*, Rijeka: Sveučilište Rijeka (1991) v. 28, br. 2, 1113-1138, str 1114.
- [9] *SIPER – The Swiss Institute for Peace and Energy Research.* (2018, 4 20). Retrieved from Infographs: <https://www.siper.ch/en/>
- [10] *Večernje novosti.* (2017, 8 6). Retrieved from Mora se poštovati svaki dogovor o Južnom kineskom moru: <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:679361-VangMora-se-postovati-svaki-dogovor-o-Juznom-kineskom-moru>
- [11] *VerizonEnterprise.com* (2017). Retrieved from Data Breach Investigations Report (DBIR) 2017, 10th Edition: https://www.verizonenterprise.com/resources/reports/2017_dbir_en_xg.pdf, str 28
- [12] *World Water Council.* (2018, 6 10). Retrieved from International multistakeholder platform organization: <http://www.worldwatercouncil.org/en/publications/>,
- [13] Zirojević, M. (2004). *Terorističke organizacije i internet.*, Beograd: Vojno delo, 1/2004, str. 93-94.

Skraćenice

ASEAN – Asocijacija nacija Jugoistočne Azije (engl. *The Association of Southeast Asian Nations*)

BRICS – ekonomski pojam koji se odnosi na rastući razvoj privrednog potencijala Brazila, Rusije, Indije, Kine i Južnoafričke republike

BiH – Bosna i Hercegovina

CIA – Američka Centralna obavještajna agencija

EIB – Evropska investiciona banka

EU – Evropska unija

IRA – Privremena irska republikanska armija (paravojna organizacija)

ETA – Baskijska separatistička organizacija (engl. *Euskadi Ta Askatasuna* — „Baskijska domovina i sloboda”)

MMF – Međunarodni monetarni fond

NATO – Organizacija Severnoatlantskog sporazuma (engl. *North Atlantic Treaty Organization*)

SAD – Sjedinjene američke države

SFRJ – Socijalistička federativna republika Jugoslavija

SSSR – Savez sovjetskih socijalističkih republika

RF – Ruska federacija

OUN – Organizacija ujedinjenih nacija

VB – Svetska banka (eng. *World Bank*)

ŠOS – Šangajska organizacija za saradnju (Kina, Rusija, Kazahstan, Kirgistan, Tadžikistan, Uzbekistan, Indija i Pakistan)